

Творчість Остапа Вишні періоду заслання (1933—1944 рр.)

Сокол Тетяна,
завідувач Груньської бібліотеки-філії
Охтирського району
Сумської обл.

У статті схарактеризовано творчість Остапа Вишні 1933—1943 років, представлено уривки з його "Автобіографії", написаної в камері слідчого ізолятора, зі щоденника "Чиб'ю. 1934", аналізується епістолярна спадщина письменника того часу й нарис російською мовою, створений письменником для табірної газети "Северный горняк".

Ключові слова: заслання, життєдіяльність, епістолярій, щоденник.

Творчість письменника-гумориста Остапа Вишні широко відома в Україні та за кордоном. Але період 1933—1943 рр., коли Остап Вишня відбував покарання в Ухтпечорських таборах, досліджений найменше. Вивчення цього життєвого періоду письменника найбільше представлено у працях літературознавця С. Гальченка [5; 6]. У різні часи інформація надходила від табірних друзів і рідних Остапа Вишні, але системної праці, яка б охоплювала всі аспекти життєтворчості письменника тих років, ще немає. Протягом тривалого часу ця тема замовчувалася, деякі документи були втрачені, тому зараз назріла потреба зібрати й проаналізувати всі матеріали, що стосуються періоду заслання Остапа Вишні.

Мета статті — системно дослідити матеріали, що стосуються трагічної "десятирічки" Остапа Вишні, проаналізувати творчість письменника 1933—1943 рр., дослідити грані творчості Остапа Вишні періоду трагічної "десятирічки" шляхом аналізу його епістолярної спадщини, щоденникових записів та історико-краєзнавчих нарисів.

Про "тяжкі часи" в долі Остапа Вишні заговорили лише після хрущовської відлиги, та й то натяком, завуальовано. До кінця 80-х років ХХ ст. ніхто не наважувався сказати правду про його трагічну долю, про те, чому письменник унікальної (не тільки для України) популярності, рекордних тиражів, твори якого знали навіть неписьменні, на десять років випав із літературного життя.

Арешту Остапа Вишні передували статті, які важко назвати статтями. Це були, по суті, політичні ордери на арешт письменника. Поява спрямованих проти митця матеріалів означала, що над ним навис дамоклів меч репресій і кожної миті можна чекати арешту. Злива критичних "антивишнівських" нападів почалася зі статті О. Полторацького "Що таке Остап Вишня", де він писав: "Контрреволюціонер, нахабно халтурячи, насмілювався у зашифрованій формі протаскувати в літературу куркульські ідеї, колишній петлюрівець, що змінив вогнепальну зброю на перо "гумориста" [цит. за: 1, 6]. Цілком негативно оцінювали творчість Остапа Вишні лише вульгарні тлумачі літератури й донощики, чіпляючи письменникові один за одним ярлики, борючись так за ідейність (псевдоідейність!) літератури. У хорі критичного осуду найгучніше лунали голоси М. Агуфа, В. Бабака, В. Нетреби, О. Жамойди [див. про це: 6, 12]. Не варто зараз уточнювати, хто більше доклав зусиль, щоб зробити улюбленого народного письменника "ворогом народу", але офіційна літературна діяльність Остапа Вишні припинилася, коли був виписаний ордер на його арешт — 7 грудня 1933 року. Ім'я письменника намагалися зітерти з людської пам'яті, книги його не видавалися, твори були вилучені зі шкільних програм.

Згідно з архівною довідкою, що зберігається в Груньському народному літературно-меморіальному музеї Остапа Вишні, Остап Вишня (Губенко Павло Михайлович), 1889 р. н., уродженець с. Грунь Сумської області, був заарештований 26 грудня 1933 року Секретно-політичним відділом (СПВ) ДПУ УРСР. Його звинувачували в належності до контрреволюційної "Української Військової організації" (УВО), а також у тому, що у складі терористичної групи готував замах на Секретаря ЦК КП(б)У П. Постишева, тобто у злочинах, передбачених ст. 54—3, 54—11 КК УРСР.

Остапа Вишню заарештували разом із колегами по "цеху" — письменниками О. Досвітнім та С. Пилипенком. Усі вони рішенням Судової Трійки при Колегії ДПУ УРСР від 23 лютого 1934 року були засуджені до вищої міри покарання — розстрілу. Тільки справа П. Губенка, одного з трьох, була переглянута 3 березня 1934 року Колегією ОДПУ — вища міра замінена на 10 років виправно-трудова таборів. Строк рахувався з 7 грудня 1933 року.

Багатьох літературознавців та соратників по перу хвилювало питання, чи писав Остап Вишня у таборах. Ю. Смолич у своїх спогадах описує зустріч із Остапом Вишнею після звільнення:

"На поставлене запитання він відповів:

— Ні. Не писав.

— Писатимете?"

Павло Михайлович довго мовчав, так довго, що я вже почав катуватись, що своїм дурним запитанням тяжко вразив його. Але Вишня відповів:

— Хіба я тепер зумію?"

Це було сказано так гірко, що серце розривалося навпіл" [7, 58].

Остап Вишня не сказав Ю. Смоличеві про те, що він писав у 1933—1943 роках. Звичайно, це була не творчість, а продиктовані обставинами документи. Один із них — автобіографія письменника, оригінал якої зберігається у Центральному державному архіві громадських організацій України поряд з іншими матеріалами слідства у справі №737. Вона написана в перші дні арешту Остапа Вишні, точніше, 31 грудня 1933 року. Це друга автобіографія письменника, яка збереглася донині і вперше була опублікована в журналі "Слово і час" [3].

У "камерній" автобіографії про перший арешт сказано коротко: "14 жовтня 1920 року мене заарештувала ЧК за належність до есерів, як співробітника есерівських газет, і засудила на три роки концлагеря. Але на прохання Блакитного до концлагеря мене не було вислано, а залишено для праці в редакції газети "Вісті ВУЦВК" як перекладача" [3, 15]. Другий арешт згадується тільки одним словом, а далі — ніби підбиття підсумків пройденого періоду життя: "Оглядаючись на пройдене, бачиш і хиби, і помилки, — все бачиш, а багато чого ще й не бачиш... Почати жити спочатку, на жаль, не можна..." [3, 19].

Свою еміграцію, тобто кам'янець-подільський період, він назвав тут ганебною сторінкою в житті: "Зрада інтересів трудящих. Але зрада несвідома. Це аж ніяк, проте, не виправдує мене перед робітництвом і селянством. Факт — фактом. Всю мразь, всю ганьбу довелося пережити з т. зв. "урядом України". І вже в Кам'янці, коли я, дрібний урядовець, побачив, зрозумів увесь цинізм "народних обранців", як вони себе звали, — я жахнувся. Одразу ж кинув посаду в Міністерстві шляхів. А з чого жись? Я згадав про свій "стиль", про те, що я "можу бути письменником", і написав фейлетона... Так почалася моя праця в есерівських газетах і знайомство з українськими есерами" [3, 14-15]. У цей час Остап Вишня друкувався в газеті "Народна воля", "Трудова громада", де його фейлетони мали успіх.

1929 рік приніс великі зміни в літературній діяльності Остапа Вишні. "В цей час я вже почав відчувати на собі ознаки творчої моєї кризи. Уже мене не цікавила минала робота моя, її жанр і т. д., а нового нічого я не міг знайти", — писав Остап Вишня в

"Автобіографії" [3, 17]. Йдеться про той період, коли його твори видавалися значними тиражами, а сам письменник вже набув величезної популярності. Свою творчу кризу він пояснював тим, що нібито не зовсім розумів ситуацію в країні: "Я хотів сказати, що моя творча криза припала якраз на цей період, що перебування життя застукала мене зненацька, що я зразу не зумів, не зміг перебудувати свою творчість, багацько дечого не розуміючи і не відчувуючи. Я борсався, кидався з боку в бік, брався за перо, але нічого не виходило... В цей час починається в "Новій генерації" глобальна критика всього мого літературного доробку. Починається щось для мене буквально незрозуміле" [3, 17]. Та насправді Остап Вишня чудово розумів, що столяро за тими ганебними статтями, в яких розвінчувалася його творчість. Репресивна машина тільки набирала своїх нищівних обертів, а подібні статті закладали основу морального і фізичного знищення творчої та наукової інтелігенції.

В останні місяці перед арештом Остап Вишня все-таки знайшов у собі сили працювати. Він друкувався в газетах "Комсомолець України", "Вісті ВУЦВК", "Літературна газета", виїздив на Куп'янщину для вивчення роботи політвідділу куп'янської МТС, перекладав п'єси для українського театру, хоч добре розумів, що хвиля репресій не обмине і його.

Незважаючи на обставини, в яких створювалася ця "Автобіографія", закінчується вона загальноприйнятим на той час пафосом: "Я бачу, як за останній час Рад[янська] Україна, переборовши труднощі, пішла вперед до шляху розвитку з усіх боків: і господарського, і культурного, як вона перетворюється на культурну, заможну, цвітує країну. Хотілося б і мені брати участь і далі в соціалістичному будівництві, не хотілося б гнити десь осторонь од життя, од роботи. Для цього я маю силу, енергію, хист і бажання" [3, 19]. Останні слова написані з гіркою, але з вірою, що його праця ще може бути потрібна для розбудови нової держави. "Автобіографія" Остапа Вишні з камери № 15 була написана ще до винесення йому вироку, коли письменник і подумати не міг, яким суворим буде покарання. Тому в ній ще не відчувається сум і безнадія, які з'явилися в його листах до дружини і в табірному щоденнику.

Задум створення книги з листів і документів сумної "десятирічки" Остапа Вишні виникав ще в його дружини В. Губенко-Маслюченко, яка ретельно зберігала й опрацювала все, що залишилося з того часу. А збереглося не так уже й багато: із квітня 1934 року по липень 1935 року всі листи письменника до родини втрачені. Вони були залишені в Харкові на Холодній горі, на горішці будинку, що на вулиці Пермській, 13, разом із письменницьким архівом, коли В. Губенко-Маслюченко виїжджала в селище Кедровий Щор на постійне мешкання. Утрачено і її листи, починаючи з вересня 1935 року, коли Остапа Вишню було етаповано в інший табір. Тому листи Остапа Вишні — це не зовсім досліджена ділянка його творчої спадщини. Дружина доклала усіх зусиль, щоб зібрати їх якомога більше. Без цієї праці багато б чого лишилося невідомим для сучасних дослідників і читачів.

Перший лист Остапа Вишні, що зберігся в родинному архіві, датований 17 вересня 1935 року і написаний на пароплаві "Шахтер". У ньому — туга за рідними і біль розлуки: "Яка жорстока дійсність... та поїхав я і їду — з кріпкою надією, що ми ще побачимось і що побачення те не буде таким нервовим, важким, як оце теперішнє, що його нам зіпсували злі люди..." [2, 388].

У наступних листах Остап Вишня повідомляв дружині, що працює в планчастині і що нагляд за арештантами став посиленний: "Що в мене? Чорні дні... Держать строговато. На роботу без штика, а то весь час під "оним"... Догляд — ретельний і пильний — щоб хто, боронь боже, не вкрав. Настрій у мене спокійний, рівний і "положительний" (од слова "положить")... За мене не турбуйся. У мене все так, як народна мудрість рекомендує: "брюхо в голоде" (ой, і пища ж!!!), голова в холоді, а ноги в теплі (у валянках). Значить, усе гаразд" [2, 390 — 391]. У властивому йому гумористичному ключі Остап Вишня повідомляв про своє табірне життя, намагаючись заспокоїти родину, вберегти від переживань. Він розумів, скільки проблем приніс дружині і дітям його арешт, і завжди хвилювався за них: "Що Ви, як Ви, де Ви, куди Ви? Біля мене хоть гвинтовка й багнет, — а хто ж вас там боронить? Бог? Скасували ж його?.. Я знаю, голубко моя люба, що ти зо мною, що Мура зо мною, що Вячко зо мною, — і тому живу" [2, 390 — 391]. Подальше листування відбувалося зі значними затримками, бо, як писав Остап Вишня у листі від 12 грудня 1935 року, "у нас щодо кореспонденції пішли "строгостя". Щоб післати телеграму — треба тих дозволів та ще дозволів. З листами теж" [2, 392].

Навіть у далеких печорських таборах письменника хвилювала доля української літератури, культурно-громадського життя взагалі: "Що це значить? Раніше якось усе було бай-

дуже, ніщо не цікавило, ні про що не думалося. А тепер от книжка Юрія Яновського, гастролю в Москві, ще дещо, що іноді пробовається в нашу безодню з газетами, — все це якось непокоїть, хвилює, нервує... Що воно — на краще це чи на гірше?.. І от коли в мене прокидається цікавість до культурних справ, то, може, це одужання? Будемо чекати далі..." [2, 407]. Ці слова, написані у табірних умовах, свідчили про духовне відродження письменника, його прагнення до творчості, хоч і обмеженої табірним дротом.

Деякі листи — немов маленькі ліричні твори, у яких звучить туга за рідним краєм, від якого письменник був відірваний на десять довгих років. Таким, наприклад, є лист від 11 травня 1936 року: "Гуси до нас прилетіли, качки, лебеді... Вони ж через Україну летіли, і на крилах у них, напевно ж, ще залишилися шматочки сонця українського! Ну, й скинуло б котре, щоб хоч подитися, щоб хоч очі свої погріти, а я вже не кажу — душу. Ні, летять далі... А що їм? Кожне з них летить "додому", де знайде собі пару, збудує гніздечко, вилупить діти... Що йому до мене? Що в мене гнізда нема? Пари нема, дітей нема? Так у його ж це все! І що йому до мене? А потім кожне з них знає, що на люту зиму воно до вирію поверне — там буде тепло, там буде затишно... А тут гниє сам, клацає зубами, боліє душею за рідних, за справу, за роботу... Які ж ми товариші з птацями крилатими? Ми тепер — глазуни, що в норах..." [2, 406]. Протиставлення вільного польоту птахів і самотнього, позбавленого свободи існування людини надає висловленому ще більшого драматизму. Остап Вишня в листах виражає те, чого не міг сказати вголос.

Ліричні настрої переважають і в багатьох інших листах письменника, особливо ніжними є звертання до дружини, велика вдячність за її турботу: "Дорога ти моя й хороша! Славна моя дівчинко! 47 весна мені сьогодні! Я вже дорослий! Дорослий, а жити без твоєї опікування не можу. І я тисячу разів благословляю тебе в цей "радісний і святий" для мене день. Вітаю водночас і тебе з твоєю "весною", що стукне за місяць од сьогодні. Бажаю я тобі сили, мудрості, здоров'я, радості й любові. Любові краще за все... до мене. А тебе щоб усі любили! Тільки щоб моя любов була дужча за всіх, щоб гріла вона тебе так, як я хочу тебе теплитися, обгортати та ласкавити, дорога ти моя і дружино, і матір, і друг, і оборонець найдорожчий мій!" [2, 410].

У липні 1937 року Остапа Вишню позбавили на квартал права листування, а з 1938 року воно взагалі припинилося, хоча вони з дружиною писали одне одному. Остап Вишня розумів причину відсутності листів: "Листів од тебе не маю: не дають... Знаю, що листи єсть, але — чи то вони лежать, чи то їх кудись одсилають для перевірки (певніше, що лежать), але їх нема в мене... Чи дістаєш ти мої? Просто хоч головою в стінку бийся, — таке твориться з листами... Напиши, будь ласка, прокуророві СССР (а ще краще в Комісію Советского Контроля, в Москву) про те, що я не дістаю твоїх листів. Може, що вийде..." [2, 412].

Останній лист перед п'ятирічною вимушеною перервою датований 28 грудня 1937 року: "Вертаюсь з Уси. Повторюється колишня моя подорож з Чиб'ю: від підводи, нас троє — і від села до села, з хати до хати. Безкінечна Печора, сніг, вітри й морози... Пишу — темно, блимає каганець, 6 год. ранку. Зараз вирушаємо до Вої. Ще 2 ночівлі до рудника — у Вої й у Щугорі... Вітаю з Новим роком. Хай він тобі легким буде. Обнімаю кріпко мою любов і люблю" [2, 427]. Далі листування переривається аж до 21 березня 1943 року.

За довгі п'ять років Остап Вишня встиг звикнути до думки, що залишився він "один у світі". Звичайно, йому не хотілося думати погано про своїх рідних, вірити в те, що вони покинули його. Навіть коли б так сталося, він би їх зрозумів, але ж дружина шукала його, подавала запити в усі інстанції, та довго не отримувала відповіді. Нарешті, дізнавшись про місце перебування чоловіка, дала телеграму. Ця телеграма вразила письменника (уривки з листа подаються мовою оригіналу): "Повалилась ко всем чертам вся моя пятилетняя "конструкция" о собственном моем положении... За 5 лет я не написал никому ни одной строчки и не получил ни от кого тоже ни слова. Забыл, как пишется письма. Пережил очень много. Но еще жив. О здоровье хорошего не скажешь. Оно у меня никогда блестящим не было, а за это время, конечно, сдало. Тяну понемпожку. И хожу и лежу. "Лежачи, хожу". Фельдшерую. Осталось 8 месяцев. Не знаю, дотяну ли. Хотелось бы дотянуть, чтобы повидать вас" [2, 428]. Майже в кожному листі згадував Остап Вишня і свого сина В'ячеслава, піклувався про його долю, просив дружини і доньку, щоб писали йому, переконували, що батько його не забув: "Вітай од мене Вячка! Я, батько, навіть не маю права привітати рідну дитину" [2, 425]. Так сталося, що діти Остапа Вишні та В. Губенко-Маслюченко, В'ячеслав та Марія, були одного року народження (1923). У листі до дружини Остап Вишня вітав із днем народження Муру і наголошував: "Мені хотілося завжди,

щоб жилося їй тепло й радісно, бо любив і люблю я її, як найріднішу й найдорожчу для мене дитину, що ніколи в мене не було й думки відрізати її в моєму до неї ставленні, в моїй до неї любові од Вячка... І коли є де-небудь яка-небудь на земній планеті справедливість, — яка хочеш — чи то класова, чи то вселюдська, — та справедливість мусить винагородити як не нас, то хоч дітей наших за незаслужені страждання" [2, 425].

Усі страждання і турботи письменника у найтяжчий період його життя передані в листах, бо, перебуваючи за колючим дротом, ніде більше Остап Вишня не міг їх висловити. Звичайно, листи теж часто перевірялися, тому треба було бути обережним у висловлюваннях. Та все ж письменник ділився з дружиною табірними новинами, думками про долю української літератури і культури взагалі, радістю від зустрічей із давніми друзями. Багато в листах особистого, інтимного: почуття, турбота про дітей, сподівання на зустріч та об'єднання сім'ї. У листах письменник розкривається як людина зі своїми болями і переживаннями, тут відкрита його душа. На жаль, не всі листи Остапа Вишні збереглися, але те, що залишилося, є безцінним матеріалом для дослідників життя і творчості письменника, для розуміння його як особистості, для відтворення повнішої картини його перебування у сталінських таборах.

Письменник-гуморист Остап Вишня за своє життя вів два щоденники: перший писав у тяжких умовах Ухтпечлагу, а другий — з 1948 по 1955 рік. У цьому дослідженні нас цікавить невеликий за обсягом, але дуже важливий для висвітлення табірному періоду життя письменника, щоденник 1934 року. Названий він за місцем тодішнього перебування Остапа Вишні "Чиб'ю, 1934". У ньому зафіксовані події, які не могло обминути спостережливе око письменника протягом першого року ув'язнення, коли йому було дозволено працювати в редакції газети "Северный горняк". Перший запис у табірному щоденнику датовано 30 липня 1934 року, через вісім місяців після арешту, а останнім був перелік сорока одного населеного пункту, які довелося пройти етапом від Чиб'ю до рудника Єджид-Кирта. Записи обриваються в лютому 1935 року.

Про табірні умови Остап Вишня не раз писав у щоденнику, починаючи з того, що "до залізниці "всього тільки" 600 кілометрів!" [2, 326]. Навіть московська комісія "винайшла в УРО неприємні речі — такий там кавардак, що ні чорта не розбереш. Люди пересиджують свої строки і т. д. Чистка, кажуть, в УРО буде велика. А уривок — це "начальство". Там працюють в'язні, але з "битовиків"... Вони ж розпоряджаються долею людей, од них залежить призначення на ту чи на ту роботу..." [2, 337]. Люди працювали в таборі з великою віддачею, були там навіть свої ударники праці: "В лагері хорошим робітникам-ударникам за квартал (3 місяці) зараховується 45 днів (15 днів за місяць). Це — найбільше зарахування" [2, 348].

Табір по-різному впливав на психологію людей: одні прагнули скоріше повернутися додому, а інші змирилися зі своїм становищем, пристосовувалися і навіть у таких умовах шукали собі вигоду. Остап Вишня прозвав останніх "вічними лагерниками": "Вони не здатні працювати на волі, а тут, паразитуючи, плазуючи, тримаються й благоденствують. Вихід з лагеря — для них трагедія" [2, 343]. Була в таборі ще й третя категорія арештантів, це ті, які ненавиділи своє становище, але не уявляли, куди підуть після звільнення, розуміючи, що тим, хто побував у сталінських таборах, буде дуже важко влаштуватися на волі. Тому багато хто залишався у таборі вільнонайманим. Остап Вишня, спілкуючись із цими людьми, з гіркою приходив до думки, що "лагер ото так впливає на людину, паралізує її волю, дерзання і т. д. Це ж жаж! Невже й мене засмокче це болото, що й я залишусь "вічним лагерником". А що ж? 10 років! Хіба це жарти?! Який жаж!" [2, 343].

Як це не дивно звучить, та серед жахливих табірних умов траплялися й радісні моменти — це зустріч із друзями-письменниками, яких також арештантська доля закинула на далеку Північ. У щоденнику враження від таких зустрічей записані у формі нотаток, та емоції все одно переповнюють автора: "Зустріч з Гжицьким. Коли мені сказали, що прибув Гжицький, я ніяк не міг зрозуміти — в чім річ? Знаю, що Гжицький в Дмитлазі, працює в редакції, і нате вам — Чиб'ю" [2, 335]; "Гіряк прибув! Йосип Йосипович. Яка радість! Власне, не радий же я, що йому, бідному, теж довелося пробувати всього лагерного і що він потрапив в оці "места не столь отдаленные", а радий я, що буду з ним укупі, бо люблю я Гіряка" [2, 346].

Остап Вишня турбувався про долю друзів, намагався полегшити їхнє табірне буття: "Гжицький працює на загальних роботах: мисить глину, носить землю і т. д. Живе в шальмані. Прохав, щоб його хоч помістили в краще приміщення, — та не виходить: доки не дістане призначення, — нічого не можна зробити. А з призначенням теж нічого не відомо. Він — агро-

ном-лісовод. Прохав я завідуючого сільськогосподарського сектора — може, його до себе візьме на роботу, — обіцяв" [2, 337].

Як і в листах письменника до дружини і доньки, у щоденнику також занотовані думки про родину, про домівку, переживання за рідних. Багато слів вдячності і любові сказано на адресу дружини В. Губенко-Маслюченко: "Який вона молодець! Ніколи, між іншим, не чекав я, що вона така буде... І от нещастя показало, яка це цільна, прекрасна, самовіддана натура. Яке це щастя мати такого справжнього друга..." [2, 329]. Остап Вишня занотовував дати, коли отримував листи, телеграми і посилки від дружини, з нетерпінням чекав її приїзду. У коротких, майже стенографічних записах — і надія на зустріч та спільне поселення, і біль розчарування: "2.X. У Мороза. Крах надій. Одмовлено. Розпач" [2, 354]. Дні, проведені з дружиною в Чиб'ю, видавалися йому теплішими і яснішими від інших, а "поїде Варя, буде холодно і всередині, буде скоро холодно й надворі..." [2, 332].

Сторінки щоденника Остапа Вишні наповнені тугою за рідним краєм, спогадами про Україну: "Ідеш собі берегом Ухти, не почуваш, що ти в'язень, що ходиш де чи то понад Плом, чи над Сулою... Забуваєш хоч на мить, де ти й хто ти тепер..." [2, 334]. Дуже схвилював письменника концерт у місцевому клубі: "А хто ж? Хто ж співає, крім українців? Скрізь тепер їхні пісні лунають — по тайгах, по тундрах... Аби не плакали — хай співають!" [2, 328]. У щоденнику є й інші записи про українську культуру і літературу зокрема. Так, 31 серпня 1934 року він аналізує газетне повідомлення про 1-й Всесоюзний з'їзд письменників, акцентуючи на подальшому розвитку української літератури: "Жалюгідна доповідь Кулика про українську літературу. Як і завжди: перестав предмет обговорення — можна те саме сказати про свинарство, про хлібоздачі і про все, що хочете" [2, 351]. Остап Вишня з гіркою зазначає, що справжні літературні таланти зникли з творчої арени і українська література духовно збідніла: "Тільки що ж може написати літературного Кулик, Микитенко? Красти нема в кого, бо Хвильового нема. Куліш і т. ін. в "нетях". Туго доведеться бідолашним "талантам". Ну, штасти ім, доле, дати твори! А ми сидітимемо як "бесследно исчезнувшие" [2, 352]. Це був передостанній розширений запис у табірному щоденнику Остапа Вишні. Далі умови перебування в таборі погіршилися, навіть листи дозволялося писати за встановленим лімітом, не кажучи вже про щоденник. Остап Вишня встигав тільки кількома словами записати основні події, які він потім виділяв окремо.

Щоденникові записи Остапа Вишні охоплюють лише перший рік перебування його в ухтинських таборах, тому, звичайно, не дають повної картини його спостережень, висновків, душевних переживань трагічної "десятирічки". Та для досконалішого вивчення життєтворчості письменника вони мають велике значення, адже листи Остапа Вишні за 1934 рік втрачено, і щоденник — єдиний документ цього періоду, що зберігся до нашого часу.

Тривалий час ні читачам, ні дослідникам творчості Остапа Вишні нічого не було відомо про нариси, написані письменником у період його праці в табірній газеті "Северный горняк", та й сам Остап Вишня не згадував про них у своїх друкованих матеріалах. У 1989 році з нагоди 100-річчя нашого земляка-гумориста відкрита і ця сторінка його творчості.

Нариси російською мовою мали друкуватися в газеті "Северный горняк" і ввійшли до серії під назвою "Матеріали з історії Ухтинської експедиції. 1934-й год". Вони також становили основу книги про історію Ухтпечлагу, яка готувалася до 5-ї річниці табору. Як відомо з листів Остапа Вишні та його щоденникових записів, книга так і не була надрукована. На жаль, не всі нариси збереглися (а їх було 24), а ми маємо для аналізу лише ті, які надруковані в 4-томному виданні творів Остапа Вишні [2, 357-387] та знаходяться в Грунському народному літературно-меморіальному музеї Остапа Вишні.

У своїх біографічно-публіцистичних розповідях письменник намагався зберегти для наступних поколінь історію освоєння Півночі, створити літературні портрети людей Ухтпечлабору — його працівників, засуджених і вільнонайманих, кому випало в тяжких умовах табірному режиму підкорювати природу цього краю. Деякі з нарисів написані стисло, обсягом 1—3 сторінки, а деякі — як докладніші, розгорнуті нарисово-художні розповіді, обсягом 7—10 сторінок.

Історико-краєзнавчі нариси "Воркута" і "Город Чиб'ю" схожі між собою тим, що дають розгорнуту картину освоєння людьми дикої природи Півночі з метою знаходження і використання на цій території великих запасів відповідно кам'яного вугілля і нафти. Автор відслідковує шляхи ухтинської експедиції (1929—1934 рр.). Остап Вишня ввів до розповіді про освоєння Воркути картини північної природи, щоб підкреслити умови

праці людей. Письменник зустрічався з керівниками та учасниками експедиції і на основі їхніх спогадів зумів детально передати труднощі дороги, настрої людей і цікаві моменти геолого-розвідальної роботи.

Історії і розв'язку міста Чиб'ю присвячений нарис Остапа Вишні, який так і називається — "Город Чибью". Вперше він був надрукований у газеті "Ухта" 25 липня 1989 року [4]. Цей матеріал передав Грунському музею Остапа Вишні плеєнник письменника І. Корж. Якщо в нарисі "Воркута" події змальовані більш реалістично, то в "Городе Чибью" пафосність знаходиться на межі із фальшю. Змалювання чудової картини щасливого життя викликає у людей, обізнаних із трагічною "десятирічкою" Остапа Вишні, лише гірку посмішку. Письменникові треба було перебороти себе, всі приниження і душевні переживання, щоб написати про все в такому "рожевому світлі". Він бачив, якими несправді є "благостроенные больницы", "комнаты светлые, чистые, новые", як "народ ходит в театр, он смотрит кино, он слушает радио, на улицах переливается смех его бегущих в школу и в детский сад детей", "здесь работают, учатся, отдыхают, печалятся неудачами и радуются удачам и достижениями", "здесь — настоящая жизнь, жизнь культурного города" [4, 3]. Стверджувальний пафос — прикметна особливість ухтинських нарисів Остапа Вишні, але це, звичайно, не дає жодних підстав сприймати їх як схвальне слово письменника про табірне життя. Писати інакше Остап Вишня в табірних умовах не міг, хоч він бачив і правильно оцінював навколишню дійсність, що засвідчує його епістолярна спадщина того часу та сторінки щоденника.

Остап Вишня називає причину дивного переродження дикого тайгового краю з багатими запасами нафти у важливий індустріальний центр: "В чем же дело? Что случилось? Тайга ли стала добрее, ухтинская ли нефть стала покладистее и доступнее? Нет... Случилось самое обыкновенное... Пришли на недоступную, на легендарную Ухту большевики... да еще большевики-чекисты — "вышла" из своих недр ухтинская нефть, на Печоре и на Воркуте вышел каменный уголь, идут непрерывным потоком из буровых скважин рассольные радиоактивные воды, находятся асфальтиты, гипсы, месторождения свинца и цинка" [4, 3]. Людина, яка не знайома з історією ухтинських таборів, було б не зрозуміло, чому першими на Ухту прийшли більшовики, а не геологи й нафтовики. Сам Остап Вишня намагався це пояснити, звичайно, в рамках можливого: "За пять лет из небольшой Ухтопечорской экспедиции, снаряженной на Ухту ОГПУ по инициативе лучшего чекиста т. Ягоды, выросла грандиозная хозяйственная организация — Ухтопечорский трест, который наряду с перевоспитанием, перековкой пошатнувшихся людей разрешает колоссальной важности задачу — освоение Советского Севера, превращая ранее дикий и неприступный Север в культурный и цветущий край Советского Союза" [4, 3]. Хоча автор і не пояснює, яка невідома сила "пошатнула" велику кількість людей, та все ж висловлювання про "перековку пошатнувшихся людей" було першим у нарисах Остапа Вишні натяком на справжні причини виникнення північних індустріальних центрів. Звичайно, написати до газети щось "зайве" було для політичного в'язня дуже небезпечно, тому й писав Остап Вишня завульовано, навмисне прикрашаючи зовсім невеселу дійсність, яка іноді читається між рядками, але в більшості випадків надійно схована за оптимістичними гаслами та радісним захопленням від успіхів.

У кожному своєму нарисі Остап Вишня підкреслював, що північна пустеля освоюється і розвивається завдяки титанічній людській праці: "Люди, которых вы увидите на работе и днем, и ночью, люди, которые свои дни отдыха отдают для ударной работы по строительству города промыслов" [4, 3]. Про таких людей писав Остап Вишня, створюючи їхні літературні портрети. Його задум полягав у тому, щоб наголосити на кращих рисах людей за тяжких умов життя, здатності переживати за справу і за долі інших.

Літературні портрети Остапа Вишні написав із великою повагою до цих людей. Він зустрічався з ними особисто, про що свідчать щоденникові записи, деякі з них ставали навіть його друзями або хорошими знайомими. Спільною рисою для всіх

цих розповідей є те, що в них відбивається активно утверджувана офіційною пропагандою, засобами інформації і мистецтва атмосфера 30-х років, для якої характерні суцільне захоплення й уславлення рекордів, ударних починів, рухів тощо: "Вот и получают в Советском Союзе д-ра Соколовы, получают всемирные герои-летчики, завоеватели стратосферы Прокофьевы, Усыскины и т. д. и т. п." [2, 376]. Широкими, змістовними є літпортрети доктора Я. Соколова, нафтовика І. Косолапкина, хіміка Ф. Топорова та інших.

У деяких літературних портретах також є згадка про "перековку" людей в Ухтпечтресті, наприклад, у нарисі "Д-р Я. П. Соколов" вона звучить лише в одному реченні: "Авторитет д-ра Соколова стоит очень высоко, и люди, переделывающиеся под влиянием трудовой обстановки, не могут без уважения относиться к его молодой энергии, энтузиазму, преданности делу и к его знаниям как специалиста" [2, 380]. А в нарисі про керівника хімічної лабораторії Ф. Топорова Остап Вишня, певно, дотримуючись вказівок, наочно доводив те, як праця у таборі перевищує людину з політичного злочинця ("...попал он сюда в результате "деяний", как говорится, "известными пунктами известной статьи (58, 6, 7, 11) предусмотренными", т. е. очутился он здесь как враг пролетарского государства, как вредитель на фронте социалистического строительства..." [2, 372]) на ударника соціалістичної праці ("...Федор Александрович с 1932 года уже состоит не во врагах и вредителях, а состоит он в числе добросовестнейших специалистов Ухтпечлага, который принес и приносит порученному ему делу и всему социалистическому строительству большую пользу" [2, 374]).

Табірні нарисы Остапа Вишні, написані у 1934 році, мають велике пізнавальне значення, повніше розкривають картину табірної життя і характери тих, хто волею долі опинився в тяжких умовах. Можливо, це були не вповні ті твори, яких прагнув митець, але вибору в нього не було. Праця в табірній газеті і над книгою до ювілею Ухтпечлага була єдиною на той час можливістю для слабкого здоров'я письменника уникнути великих фізичних навантажень. Тут він міг проявити себе як літератор, у якого є свій стиль і манера письма. У кожному з нарисів проступають іронічні нотки, відчувається той добрий гумор, який притаманний усій творчості письменника. Пафосність його нарисів продиктована умовами перебування у таборі і не означає втрати автором своїх громадянських позицій. Він писав те, що вимагалось керівництвом табору, хоча для нього самого це також була творчість, можливість реалізуватись у нелегких умовах табірної життя. Остап Вишня став єдиним літописцем тієї епохи, безпосереднім свідком подій, бо, як відомо, нічі табірні записи не збереглися. Через багато років до його літературних заміток звернулися краєзнавці Заполяр'я, використовуючи їх у своїх історичних дослідженнях.

Залучені у статті матеріали важливі тим, що розкривають творчість письменника-земляка табірної періоду, адже довгий час вважалося, що в період із 1933 по 1943 рр. Остап Вишня взагалі нічого не писав. Нині маємо змогу долучитися до матеріалів про "десятирічку" Остапа Вишні, що сприятимуть популяризації творчості письменника.

Література

1. Бурляй Ю. З погляду критики// Літературна Україна. — 1989. — 12 листопада. — С. 6.
2. Вишня Остап. Твори: У 4 т. — К.: Дніпро, 1988. — Т. 4. — 606 с.
3. Вишня Остап. Автобіографія (з камери № 15) // Слово і час. — 1989. — № 12. — С. 12—19.
4. Вишня Остап. Город Чибью // Ухта. — 1989. — 25 июля. — С. 3.
5. Гальченко С. Горьована путь Остапа Вишні// Київ. — 1989. - №12. — С. 104-106.
6. Гальченко С. І сміявся, і плакав з любові...// Вишня Остап. Вишневі усмішки. Заборонені твори — Х.: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2010. — С. 5—15.
7. Смолич Ю. Вишня//Живий Остап Вишня. — К.: Дніпро, 1966. — С. 52—72.

Сокол Татьяна. Творчество Остапа Вишни периода ссылки (1933—1943 гг.)

В статье охарактеризовано творчество Остапа Вишни 1933—1943 гг., представлены отрывки из его "Автобиографии", из дневника "Чибью. 1934", анализируются эпистолярное наследие писателя тех лет и очерки на русском языке, созданные писателем для лагерной газеты "Северный горняк".

Ключевые слова: ссылки, жизнедеятельность, эпистолярный, дневник.

Tatiana Sokol. Ostop Vyshnia's creative work of the exile period of his life (1933—1943)

In the article we describe the creative work of Ostop Vyshnia during 1933—1943, represent some passages of his "Autobiography," of the diary "Chybiu. 1934," explore the epistolary heritage those years of the writer, and essays in Russian, created by the writer for the camp newspaper "The Northern Miner".

Key words: exile, vital activity, epistolary, diary.